

VIII МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
по **АРХИТЕКТУРА И СТРОИТЕЛСТВО**
ArCivE 2017
01 – 03 Юни 2017 г., Варна, България

VIIIth INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
on **ARCHITECTURE AND CIVIL ENGINEERING**
ArCivE 2017
01 – 03 June 2017, Varna, Bulgaria

ТЕРИТОРИАЛНО УСТРОЙСТВО И ГРАДОУСТРОЙСТВО ИЛИ ПРОСТРАНСТВЕНО ПЛАНИРАНЕ И УРБАНИЗЪМ?

Борислав Борисов¹, Атанас Ковачев²

РЕЗЮМЕ:

Териториалното устройство и градоустройството са специфични научни дисциплини от професионално направление „Архитектура, строителство и геодезия“ на област „Технически науки“ съгласно ПМС 125/2002 г. за „Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления“. Традиционните за България понятия "териториално устройство" и "градоустройство" през последните две десетилетия неоснователно се заместват с "пространствено планиране" и "урбанизъм". Пространственото планиране и урбанизмът са синоними на териториалното устройство и на градоустройството, те имат преводен характер от чужди езици и се считат необосновано за „модерни“ у нас. Специализацията на архитекти, инженери, социолози, еколози, географи, икономисти и др, ги профилира професионално по териториално устройство и градоустройство.

Ключови думи: териториално-устройствено планиране, пространствено планиране, регионално планиране, териториално устройство, градоустройство, урбанизъм

TERRITORIAL PLANNING AND TOWN PLANNING OR SPATIAL PLANNING AND URBANISM?

Borislav Borisov¹, Atanas Kovachev²

ABSTRACT:

Territorial and town planning are specific scientific disciplines of the professional field "Architecture, Civil Engineering and Geodesy" on the domain „Technical Sciences“ according to DCM (Decree of the Council of Ministers) 125/2002 on "Classifier of the higher education fields and the vocational strands". However over the past two decades the traditional Bulgarian terms, such as "territorial planning" and "town planning" are unjustifiably replaced by the terms of "spatial planning" and "urbanism". Spatial planning and urbanism are synonyms of territorial planning and town planning, they have a translating character from foreign languages and are unreasonably considered for "modern" in our country. Meanwhile in practice the specialization of architects, engineers, sociologists, ecologists, geographers, economists, etc., trains and profiles them professionally based on the terms of „territorial planning“ and „town planning“.

Keywords: Territorial-structural planning, spatial planning, regional planning, territorial planning, town planning, urbanism

¹ Борислав Янков Борисов, професор, доктор арх., Ректор на ВСУ „Любен Каравелов“ - София
Borislav Yankov Borisov, Professor, Doctor of Architecture, Rektor of VSU "Lyuben Karavelov" – Sofia, e-mail archbb@abv.bg

² Атанас Димитров Ковачев, чл.кор. проф. д.арх.н., Декан на Архитектурен факултет при ВСУ "Черноризец Храбър"- Варна
Atanas Dimitrov Kovachev, Corresponding Member of the Bulgarian Academy of Sciences, Professor, DSc, Varna Free University "Chernorizets Hrabar", e-mail atanas_kovachev@mail.bg

1. Увод.

Дискусиите относно терминологията, професията и дейността на урбанистите и на регионалистите имат съществена роля за теоретично изясняване на проблема относно мястото им в контекста на традиционните за България понятия "териториално устройство" и "градоустройство". Възниква въпросът дали така наречените през последните две десетилетия "регионално", "пространствено" и "урбанистично" планиране са нещо ново и различно от познатите ни и изучавани от десетилетия в училищата и университетите териториално-устройствено и градоустройствено планиране. Правомерно ли е те да се считат за част от професионално направление „Архитектура, строителство и геодезия”? Могат ли да бъдат в същата област на научното знание и висшето образование по „Технически науки” или е редно да се считат като част от други професионални направления, каквито са социология, икономика, география, демография, екология, право и т.н., и които принадлежат към социални, стопански, природни, хуманитарни и др. науки? Класическата и традиционна теза за България е, че урбанизмът като специален термин в много отношения е синоним на градоустройството, че тази дума има преводен характер от чужди езици и че в професионално отношение квалификацията "урбанист" може да се разглежда като допълнителна специализация за архитекти, инженери, социолози, еколози, географи, регионалисти, икономисти, юристи и др, които работят в сферата на градското планиране. Професионалното обединение „Сдружение на урбанистите в България”, учредено през 1998 г., в продължение на няколко години реализира съществена част от националния професионален дебат в областта на териториалното устройство и градоустройството, в.т.ч. и относно т.н. регионални и урбанистични проблеми. В цитираното сдружение членуват архитекти, инженери, социолози, еколози, географи, демографи, регионалисти, икономисти, юристи и др, при което всички те се считат и за урбанисти. Подобна е ситуацията с "мутацията на пространственото планиране" по отношение на традиционното териториално-устройствено планиране. "Регионалното", като понятие в България по смисъла на ЗРП вече не е свързано с конкретен регион и се счита едва ли не за ново понятие поясняващо вероятно новото либерално пазарно планиране въобще. По разглеждания терминологичен въпрос е извървян дълъг и поучителен път от нашите предшественици, който ние можем да оценим по достойнство. Приемствеността в това отношение е не само отправна точка, но и гаранция за устойчивост в бъдещото ни развитие. Ето защо според нас на този терминологичен аспект в териториалното устройство и градоустройството трябва да се обръща специално внимание.

2. Възникване и развитие на нормативния регламент в традиционното териториално устройство и градоустройство на България до 1990 г.

Специфично и забележително обстоятелство за родното ни законодателство за дълъг период от време е неговата терминологична и понятийна изясненост, както и факта че още в началото на възникването, развитието и утвърждаването си то се отличава с отстояването на традиционните си принципи и понятия в полемиката срещу използването на чужди за България термини: "Впечатлява с прямотата и убедителността си една от статиите на Ненов в Списание на БИАД, озаглавена „*Благоустройство и урбанизъм*". Той представя подробно устройството на „*Висшия благоустройствен институт към Парижкия университет*", като едновременно с това обсъжда смисъла и употребата в Англия, в Германия и Франция на понятията и термините „урбанизъм”, „градоустройство” и „благоустройство” (Ненов, Г.П. „*Благоустройство и урбанизъм*” в: Списание на БИАД, 1927 г., бр.9, с.173-176). Той директно отправя критика към арх. Тр. Трендафилов, който според него, прави „безгрижни и волни преводи” на програмата на въпросния Благоустройствен институт и упорито пропагандира в книгата си „Модерния град ”чуждия термин „урбанизъм”, като измества „*тъй съдържателния и усвоен вече от всички българи нашия термин „благоустройство*”. Ненов нарича действията на Трендафилов „неоправдано новаторство”, обяснявайки защо у нас отдавна е възприет и узаконен чрез Закона за благоустройството на

населените места терминът „благоустройство“, който обхваща не само градовете, но и селата, за разлика от чуждия термин „урбанизъм“.”[1]. Много други автори поясняват същия терминологичен въпрос. През 1971 г. във Варшава излиза трудът на известния теоретик Едмунд Голдзамт „Градоустройство“, който още в самото въведение дава определение на термина градоустройство: *„Под градоустройство ние разбираме оформянето на селищата чрез местното планиране въз основа на регионалното и териториалното планиране“*[2]. В същия труд допълнително се пояснява този аспект с твърдението: „Градоустройството от старите интерпретации като проблем на изолирано разглеждане град е анахронизъм който трябва да се замени в контекста на многообразните преплитания в селищната мрежа на територията на цял регион“[2]. Тук дефинирането на градоустройството още през 1971 г. е в зависимост от регионалното и териториално планиране. От фундаменталния труд на проф. арх. Петър Ташев *„История на градоустройството“* категорично се доказва, че в разглеждания период планове за обширни територии не са нито пространствени, нито урбанистични, а са териториални, т.е. те са същите планове, които по-късно ще се наричат, изработват, обсъждат, теоретично обосновават и законодателно регламентират като *териториално-устройствени планове*. Те обаче са и районни, когато са предназначени за отделен район, както ги наричат повечето теоретици от този период на възникването им у нас, т.е. те са свързани с конкретна, ясно дефинирана територия - част от общата територия на страната. В този смисъл, ако ползваме понятието „регион“ като конкретен териториален обхват на определена териториална, социално-икономическа, инфраструктурна, географска или културно-историческа зона или част от общата територия, те са и *регионални*. Арх. Станев в труда си *„Териториално-устройственото планиране и проблемите за нова функционална организация на селищната мрежа“* разглежда *териториално-устройственото планиране* в рамките на националното или районното териториално-устройствено планиране. На основата на ЕТУП според арх. Станев могат да се определят „главните насоки (оси, ядра и др.) за развитие на урбанизационните и миграционните процеси.“[3] Нормативния регламент в областта на териториалното устройство и градоустройството предвижда през разглеждания етап на териториално-устройственото планиране в България заедно с ЕТУП да се разработват териториално-устройствени планове за отделни региони и териториално-устройствени планове на конкретни селищни системи, които детайлират на регионално и локално ниво проблемите на развитието. Териториално-устройствените планове от всички степени (съгласно чл. 8 от ЗТСУ) са основа за обществено-икономическо развитие на определена територия по място и време. Според арх. Андреев *„териториално-устройствените планове служат за управление на урбанизационния процес и развитието на селищните системи в страната“*[4]. Както ясно може да се констатира и тук явлението „урбанизация“ се споменава единствено в контекста на устройственото планиране. През 1980 г. арх. Н. Наймарк, А. Кочетков, Г. Ронкин, В. Бутузова и др., в теоретичния труд „Комплексно районно планиране“ [5] разглеждат този специален вид планиране. Наименованието на този труд само по себе си характеризира районното /т.е. регионалното/ планиране като комплексно по своята същност. В труда си авторите разглеждат също както А. Андреев в неговите „Технически основи на териториалното и селищното устройство“ системата на териториалноустройственото планиране от всички степени. В съответствие със ЗТСУ (чл. 5) задачата за целесъобразно насочване, разполагане и взаимно координиране техникоустройствените мероприятия по всички отрасли на националното стопанство върху територията на страната се посочва, че се осъществява последователно и ефективно с помощта на *многостепенна система от териториално-устройствени планове*. По-нататък авторите разглеждат понятията, както и общата характеристика на тогава действащата нормативна уредба *по териториално и селищно устройство, която не съдържа регламентиране на "урбанизъм" или "пространствени планове"*. Териториално-устройствените предпоставки в концепциите на новите градски форми са разгледани и в монографичния труд от този период на арх. Пенчо Велев „Градовете на бъдещото“, издаден през 1981 г. Той разглежда различни

териториалноустройствени и градоустройствени концепции и дава много разнообразни примери, но никаде не говори за урбанизъм. В монографичния си труд „Теории за линеарния град“ през 1983 г., арх. Каменов разглежда и пояснява понятията (явленията) „урбанизация (централизация) и дезурбанизация (децентрализация)“. Според него дезурбанизацията „се оформя като теоретична доктрина, която има огромна роля в съвременното градоустройство. Същността на дезурбанизацията се корени във виждането на някои автори, че насочването на населението може и следва да се търси в други селищни форми извън съществуващия голям град“ [6], а урбанизацията е „струпване на население в големи и суперголеми градове“ [6]. „Урбанистите“ допускат съществуването на селата, а „дезурбанистите“ не пледират за премахването на градовете. Урбанизмът и дезурбанизмът се разглеждат като две доктрини, между които съществуват много общи и междинни форми за териториална организация. Арх. Каменов споделя, че „в неизбежна градска експанзия урбанологията има изключително отговорната и крайно необходима задача да създаде теоретичните предпоставки за начина, по който градоустройствените проекти и реализации ще се пригледат към нуждите на бъдещето.“ [6]. Всичко това е чисто градоустройство, както го смята и самият автор-градоустройственият специалист, архитектът проф. Каменов. През 1982 г. В. Владимиров публикува свой теоретичен труд за районното планиране, в който също разглежда този вид специализирано планиране като част от териториално-устройственото планиране свързано с конкретни територии, разглеждани като райони /региони/. Според Владимиров все по-силния натиск на урбанизацията води до разглеждане на проблемите на околната среда като неразделна част от това регионално планиране и за необходимостта от *интегриране в него* „на социалното, икономическото и екологичното планиране“ [7]. Всичко това свидетелства за определена тенденция за екологизиране на регионалното планиране, за стремежа да се разгледа по-широко и по-дълбоко проблемите на околната среда, като част от тази дисциплина. През 1984 г. А. Гутнов публикува „Еволюция на градоустройството“ („Еволюцията на градското планиране“) [8], но не на урбанизма, в която определя общите принципи на теорията за градското развитие. Въз основа на обобщаване на опита на разглеждане на града в териториално-устройственото и градското планиране и свързаните с тях дисциплини (социология, география, регионално планиране и т.н.) е направен опит да се даде описание на териториалните и на градските еволюционни системи“. Отделя се специално внимание на „районното планиране“. Разгледани са специфичните форми, които придобиват градовете, вследствие увеличаване на населението и териториалните им разширения. Градът установява тясно сътрудничество със своите райони, което според авторът на книгата е главната черта на съвременната урбанизация. През 1984 г. проф. арх. Л. Тонев публикува „Градоустройството в Народна Република България (някои основни проблеми)“, където разглежда *понятието градоустройство*, неговата същност и значение като „отговорна и комплексна дейност сумираща в себе си воля, знания, любов и творчески търсения за създаване на пълноценна жизнена среда на човека и обществото в рамките на селищата и селищните системи чрез тяхното социално-икономическо, екологично, функционално, планово, пространствено и художествено организиране и изграждане.“ [9]. Той пояснява, че *градоустройството* „получава голямо значение още в античността, когато градовете започват да се изграждат по предварително замислени планове и *градоустройството става наука, политика, техника и изкуство*, за което се пишат трактати. Задачите му обаче стават изключително сложни и трудни, когато бурното развитие на урбанизацията предизвиква стихийно разрастване и изграждане на големите градове и метрополии с тяхната безизходно усложнена комуникация, компрометирана хигиена, застрашено екологично състояние и социални кризи. То се превръща в комплексно, *полидисциплинарно* и дълбоко хуманитарно дело, което има за цел цялостното планиране, изграждане и всестранното устройство на селищата (градове, села и други населени места) и техните околоселищни и междуселищни територии. Затова *градоустройството днес, е най-сложната, най-отговорната, най-обществената и най-комплексната дейност на архитекта*“ [9]. Арх. Тонев дава и определения, които изразяват значимостта на

териториалното устройство: *"Грижа за всестранното устройство на селищата и прилежащите им територии*, целяща да създаде условия за живота, труда и отдиха на човека; Наука, и изкуство, и техника, и политика. Като се базира на социално-икономически, екологични, инженерно-технически и архитектурно -художествени проучвания, то има за задача да установи хармоничен функционален, стопански, обществен и пространствен ред. Дейност, целяща да задоволи комплексно политико-обществените, производствените, екологичните, битовите, културните и естетическите нужди на обитателите на един град (селище) на базата на правилна социална и икономическа политика, на архитектурно-градоустройствени композиционни решения и инженерно-технически устройства. Предвиждане, проектиране, изграждане, устройство и използване на дадено място с оглед на материалните и духовни нужди на обитателите, при зачитане на историческия характер и на природната среда. Според Кратка българска енциклопедия (т. 2, БАН, с. 55) *„Градоустройството е наука и изкуство за планиране, изграждане и устройване на населените места (градове, села и селища). Градо-устройствената теория и практика обхваща разрешаването на комплекс от социално-икономически, санитарно-хигиенни, териториално-устройствени, културно-битови, архитектурно-пространствени и художествени въпроси, свързани със създаване на нови и реконструкция на съществуващи населени места.“* [9]

Понятието "Градоустройство" намира определение и в българското законодателство. В Закона за планово изграждане на населените места в България от 1948 г. градоустройствената дейност се покрива с понятието планово изграждане на населените места, което *„се предприема за да се осъществи тяхното цялостно и всестранно развитие съобразно със социалните, стопанските, здравните, културните, битовите и други нужди..."* . По-късно Законът за териториално и селищно устройство от 1973 г., който заменя посочения по-горе закон, доразвива определението на градоустройството чрез задачите на градоустройствените планове. В него се подчертава, че *„устройствените планове от всички степени са териториална основа за общественно-икономическо развитие по място и време“*, а *„общите и подробните градоустройствени планове. . . осигуряват най-целесъобразно изграждане, преустройство и развитие на населените места и свързаните с тях зони на влияние съобразно с особените производствено-икономически, природно-географски, демографски, социологически, технически, естетически, комуникационно-транспортни, съобщителни, санитарно-хигиенни, противопожарни и други условия и изисквания; осигуряват хармонично включване на населеното място и на свързаната с него зона на влияние в природната среда при опазване и използване на природните особености и забележителности; запазват, създават и развиват индивидуален архитектурно-градоустройствен образ на населените места и пр.“* [10]. Урбанизацията и нейните явления според проф. Тонев могат да се регулират. Така урбанизацията, поддавайки се на планиране, представлява реална предпоставка и средство за развитието и изграждането на селищата и селищните мрежи, а възможността за планиране на урбанизационните процеси - да се използва за постигане на желан тласък в развитието на определени териториални единици и селища. От 1973 г. (и до отмяната му с влизането в сила на новия ЗУТ) - ЗТСУ и ППЗТСУ - още в чл.1 от него по аналогия на чл. 1 от конституцията на НРБ се визира територията на страната като цяло, за да се стигне до чл. 5 където вече под общия знаменател на териториално-устройственото планиране се вкарват градоустройствените планове /селищното устройство като част от териториалното устройство/. В глава втора на закона *„Териториално-устройствени планове“* се регламентират всички видове планове, включително и градоустройствените. Никъде в цитираните тук закони не става въпрос за урбанизъм, за урбанистично или пространствено планиране. Споменават се единствено урбанизираните територии като вид територии в градоустройственото планиране. Традиционните по видове територии според предназначението им са устойчиви като нормативен регламент от възникването му в законодателството до сега. Според вида на устройствена защита териториите биват защитени или незащитени, а според вида на трайното им ползване урбанизирани, селскостопански, горски, нарушени и други.

Според нас „още от 1973 г. *териториалното устройство* е подробно регламентирано и установено като планова практика и инструментариум за реализиране на държавната политика в тази сфера. Тук трябва да се отбележи, че този законодателен регламент, в рамките на един общ закон е установен в България въз основа на задълбочени теоретични и научно-изследователски разработки. Той осигурява *комплексно /интегрирано/ планиране на територията на всички планови нива- национално, районно /регионално/ и местно, в териториалния обхват на селищните системи /общините/ и на населените места* в специфичните условия на конкретния исторически период. Тогава се установяват традиционните за България теоретични основи, терминологичен и понятиен апарат, институции за управление и цялостен нормативен регламент в териториалното устройство, свързан с условията на единна система от планови документи, тяхната подготовка, информационно и ресурсно осигуряване, процедури на изготвяне, приемане и реализация, наблюдение, анализ и контрол“ [11].

3. Развитие на нормативния регламент в териториалното устройство на България след 1990 г.

В „Териториалното и селищното устройство на Р. България до 2010 г. и след нея“ от "Стратегия за териториално развитие", Николай Григоров изтъква необходимостта от система за регулатори и стимули за подобряване качествата на първичните елементи на територията, а не на пространството. Тук става въпрос за познатите ни от традиционната теория и практика устройствени режими на територията и за териториалните общности като обект на териториалното устройство. *През същия период /1991 г./*, в Москва географът Перцик издава амбициозно по своя характер учебно пособие „География на града. (Геоурбанистика)“, където се разглеждат характеристиките на географските аспекти на градското развитие, разкриват се процесите на градоустройственото явление "урбанизация", показва се значението на географските подходи при разработване на стратегии за развитие на градовете и на регионите. В "Регионални особености на урбанизацията", авторът пише, че „стойността на тези концепции и идеи ще расте като част от развитието на нови географски подходи и методи за прогнозиране " [12] . Това е гледната точка на географа. Той не е архитект. Разглеждаме също, както много други учени произходът на териториалното устройство като "следствие от увеличаване на обхвата, сложността и комплексността на архитектурно-градоустройствената дейност“ , /т.е. от архитектурата и градоустройството/ “до преминаване към нови форми на управление, към нови мащаби в пространственото планиране на териториите” [13]. Всъщност появата на необходимостта от териториално устройство произлиза „от една ескалация на усвояване на пространството, необходимо за жизнения процес. Едромасщабното пространствено устройство е започнало от планирането и устройството на близката среда и постепенно е разширявало своя обхват до цели градове, икономически или географски райони" [13]. Относно същността, според нас "териториалното устройство е комплексна дейност, която използва методите на научното изследване и проектиране и има за цел организиране, опазване и възпроизводство на жизнената среда при ефективно използване на природните, материалните, техническите и човешките ресурси, и че обобщено същността на териториалното устройство се изразява в това, че е комплексна дейност по пространствена и управленческа организация на главните териториални елементи." [13]. Териториалното устройство е специализирана пространствено-устройствена дейност с особености като териториален обхват - работа в едри пространствени мащаби (градски и околорабски територии, територии на общини и области, ландшафтни единици, икономически райони, общодържавна територия, територия на географски регион или на цял континент); и като полипрофесионална дейност - т.е. „работа с участие на специалисти от различни области: техническите, хуманитарните, обществените, включваща икономическа и техническа обосновка и обхващаща знания както от областта на архитектурно-градоустройствените и инженерните науки, така и от областта на други науки: икономика, философия, право, социология, математика география,

статистика и др. въпроси, свързани с разпределението, функционалното структуриране и естетическото формиране на териториалните елементи“ [14]. През 2002 г. доц. Нено Димов в своя доклад пред национална конференция на Сдружение на урбанистите в България задава изключително важен въпрос, на който е посветена темата на същия доклад „Защо през последните години в България няма ясна, конструктивна и работеща регионална политика“ [15]. В този доклад изтъкнатият специалист в областта на регионалната политика, който до тогава (2001 г.) е бил директор на НЦТР към МРРБ, пояснява някои от основните причини за липсата на регионална политика в България. През 2009 г. в своя труд „Градът и изкуствата“ в глава първа „Градът, културата и изкуствата“ проф. арх. Тодор Булев като опитен и доказал се анализатор и професионалист в градоустройството и териториалното устройство отбелязва, че „Историята не познава такова разнообразие на градове, каквото съществува в наши дни, не познава и такава масова урбанизация, каквата е свойствена за съвременността.“ [16]. В своя труд проф. арх. Тодор Булев оценява възникването и утвърждаването на териториалното устройство като наука, теория и практика, не като пространствено или урбанистично планиране. Според него „крачка по крачка съвременното градоустройство изминава пътя от затворения, обособен от природата стадиум към съвременните форми на урбанизация и композиция на градската среда, при които природата е също така важна част каквато са сградите, инженерните съоръжения, пътищата.“ [16]. По този красноречив начин арх. Булев пояснява една от характерните черти на съвременното териториално устройство и градоустройство и на урбанизацията като част от градоустройствената проблематика. През следващата 2010 г. проф. арх. Тодор Булев, издава нова монография „Ландшафтна архитектура“, в която "Устройството на териториите, опитният професионалист определя в частта на териториално-устройствените планове" като цялостното оформяне на средата във връзка със стопанската дейност и създаването на условия за обитаване, труд, отдих, за всички жизнени изяви на човека и на обществото. От появата на широко- обхватното устройствено планиране през 30-те години на XX в. (регионално планиране, териториално устройство и пр.) до развитието му в наши дни наблюдаваме постепенна смяна на парадигмите в отношението към природата“ [17]. През 2010 г. проф. К. Калинков публикува монографията "Урбанистика", която посвещава на бившия си научен ръководител от УАСГ, професора по градоустройство - архитект М. Тодорова. "Оригиналните концепции в съвременната архитектура" е книгата на проф. Тодорова, която инспирира в бъдещия професор по икономика неговата привързаност към градоустройството. Неговата монография има своето многозначително подзаглавие дадено от автора "Теории и модели за развитие на градовете; Устройство на територията". Това подзаглавие еднозначно ни посочва, че става въпрос за градоустройството. Градоустройството е именно онзи дял от науката, занимаващ се с планирането и устройството на населените места. Няма български учен, който да подлага на съмнение тезата за предмета на градоустройството. Проф. Калинков още на първата страница, в увода на своя труд пояснява, че "Терминът Урбанистика идва от латинското *urbs, Urbis* означава Наука и изкуство за планиране и устройство на населените места." [18]. "Урбанистика", ако следваме логиката на уводната теза на проф. Калинков, е преводна дума-синоним на българската дума "градоустройство". Ето защо той пояснява допълнително понятието ползвайки речника на чуждите думи в българския език / С. Изд. "Наука и изкуство", 1976, с. 766/: "Тя /урбанистиката/ обхваща комплекс от социално-икономически, териториално-устройствени, санитарно-хигиенни, културно-битови, архитектурно-пространствени и художествено-естетически въпроси, свързани със създаването на нови и реконструкцията на съществуващи населени места." [19]. Но забележете, в ["https://bg.wikipedia.org/wiki,](https://bg.wikipedia.org/wiki,) Градоустройство също е написано за Предмет и задачи на урбанистиката, че "Градоустройството /урбанистиката/ е наука и изкуство за развитието, устройството, планирането и изграждането на населени места. Това е сложна система от дейности, която обхваща комплекс от социално-икономически, санитарно-хигиенни, териториално-устройствени, транспортни, съобщителни, технико-строителни, културно-битови, и

архитектурно-пространствени и художествени въпроси, свързани със създаването и преустройването на съществуващи населени места." [19] . Отново се подчертава, че Думата "урбанистика" произлиза от латинската дума *urbs, urbis* която означава *град*. Пояснява се, че „Градоустройството се занимава с планирането и устройството на градовете и обхваща всички населени места - градове, села, махали, селищни образувания“ [19], а специалистите по планиране и изграждане на населените места се наричат урбанисти. Специално внимание се отделя на факта, че „водеща е ролята на архитектите, които работят активно и с други специалисти геодезисти, комуникатори, специалисти по комунално-битовите инсталации, икономисти, социолози, демографи и др. Нормативните документи с които се работи са: ЗУТ, Наредба 8, наредба 4, наредба 7, противопожарни, инсталационни и други нормативи.“[19]. Без съмнение може да се твърди въз основа и в следствие на посочените коментари, че до голяма степен урбанистиката се ползва като чужда дума в българския език, синоним на нашия традиционен национален термин - градоустройство. В *"Тезаурус", през 2011 г. Проф. Атанас Ковачев и проф. Константин Калинков* дават редица определения, дефиниции и пояснения на редица основни понятия в "Териториалното устройство". В предговора на цитирания труд-своеобразен речник и справочник авторите недвусмислена отбелязват още в първото изречение, че се "налага все повече необходимостта от познаване на понятийния апарат в различни области на науката." [20] Те поясняват по-нататък в същия предговор, че книгата съдържа *понятия от проектирането, териториалното устройство, урбанистиката...*, споменавайки навлизащия все повече в употреба термин *"урбанистика"*, който представлява по същество чуждица-синоним на използваните по-рано термини *градоустройство и териториално устройство*. Веднага след това авторите допълват, че са включили термини и понятия /забележете/ от Тълковния речник по териториално развитие на Съвета на Европа-Страсбург, 2007 г., *т.е те дават косвено приоритет на традиционното българско понятие "териториално развитие"* пред преводните чуждици-синоними "пространствено" или "урбанистично" развитие. Не случайно в своя "Тезариус" те поясняват понятията "урбанизация", "урбанизирана зона", урбанистични теории и модели", но не поясняват понятието "урбанизъм" или "урбанистика". Още повече че те правят тава с уточнението, уговорката и условието в своя предговор "читателят може да разпознае тези термини и понятия по това, че те са дадени в превод на английски и френски език." [20]. На стр. 56 в "Тезариус", когато поясняват термина "Градоустройство" те записват в скоби *"Урбанизъм/"* и добавят *"Urban planning"*- градско планиране. Недвусмислено те отбелязват "Урбанизмът, т.е. устройството на градовете" правейки паралел на равенство между тези два термина. Не случайно и по-нататък ползвайки много думи от *градоустройствената терминология*, те добавят *чуждите термини*, а именно:

градообразуваща функция - *urban function*; градоустройствен ансамбъл - *urban ensemble*; градоустройствен кадастър - *urban cadastre*; градоустр. класификация на населените места - *urban classification of residential areas*; градоустройствена композиция - *urban composition*; градоустройствена операция - *urban operation*; градоустройствена прогноза - *urban prognosis*; градоустройствени норми - *urban norms*; градоустройствени предпоставки за организацията на градското движение - *urban prerequisites for the organization of the urban traffic*; градоустройствено законодателство /право/ - *urban law*; градоустройствено проектиране - *urban design*; градска екосистема - *urban ecosystem*; градска зона - *urban area*; градска тъкан - *urban tissue*; градски структури - *urban structure*; градски център - *urban centre*; градско обновяване /регенериране/- *urban renewal*; градско съживяване /реhabилитация/ - *urban rehabilitation*; градско възстановяване - *urban restoration*; градско планиране - *urban planning*; градско развитие - *urban development*; градско управление - *urban management*;

Всички тези примери на "Тезариус" доказват заимствания термин-чуждица "урбанизъм", който дублира традиционното българско понятие "Градоустройство".

Обобщено може да определим, че „Градоустройството е наука, изкуство, строителство и политика за планиране и изграждане на населените места съобразно природните и обществените условия. Градоустройството обхваща сложен комплекс от въпроси

(устройствени, технически, икономически, екологични и др.), свързани с планиране, строителство, развитие и реконструкция на населените места. Градоустройството решава задачи, свързани с плановата структура и зонироването на населените места, изграждане на основните селищни елементи, определяне на начина и характера на застрояване и др. Последните десетилетия на XX век са свързани с развитие на идеите и принципите за устойчиво развитие на градовете и териториите [21].

С настоящия доклад се прави опит да се анализира „част от проблемите на създамата се сложна, противоречива и дори твърде спорна ситуация на теорията, практиката и нормативната рамка в областта на териториалното устройство /наричано в ЗРР „пространствено“ устройство/ в нашата страна, в. т.ч на терминология, основни понятия, методология, дефиниции, определения, разпоредби и др. [22]. Установихме „употреба в теорията и практиката на различна терминология за едни и същи професионални понятия. Планиране на развитието, териториално-устройствено планиране, териториално планиране, пространствено планиране, устройствено планиране, регионално планиране. Нормативният регламент на териториалното устройство изисква дефинирането на ясни и устойчиви във времето определения, термини и понятия“. [22]

Има много примери относно спорни терминологични изменения и нововъведения в областта на градоустройството и териториалното устройство. Написаното по-горе ни кара сериозно да се замислим за нововъведеното понятие „пространствено развитие“ и доколко то не е синоним на териториално-устройственото /или териториалното/ развитие от близкото или по-далечно минало? Дали то не е познатото ни традиционно териториално устройство или класическото териториално развитие, изучавано в училищата и университетите, изследвано в многобройни теоретични разработки и прилагано десетилетия в практиката или е нещо друго и коренно различно? Дали регионално развитие по смисъла на районното планиране от близкото минало или по смисъла на германското регионално планиране е същото регионално планиране и развитие от ЗРР? Дали новите „термини-чуждици“ не са заместители на традиционни български понятия за нещо съществуващо с дългогодишна история в националната ни теория и практика. Дали не е формално преместването на нормативно регламентираните документи от един в друг закон с промяна на тяхното наименование? Този български феномен на търсене на синоними, но с претенцията за нова теория не е нещо изненадващо и непознато в тази професионална материя. Даденият пример с арх. Георги Ненов, който още през 1927 г /почти преди век/ в статията си в Списание на БИАД, озаглавена „*Благоустройство и урбанизъм*“ разглежда смисъла и употребата на понятията и термините „урбанизъм“, „градоустройство“ и „благоустройство“ е красноречив. Там той не случайно отправя критика към арх. Тр. Трендафилов, който според него, прави „безгрижни и волни преводи“ на чуждия термин „урбанизъм“, като измества „тъй съдържателния и усвоен вече от всички българи нашенски термин „благоустройство“ и нарича действията на Трендафилов „неоправдано новаторство“. (по изследване на доц. д-р. арх. Добринка Ж. Мартинс по повод 150 години от рождението на арх.Г. Ненов). Подобно на този пример от миналото днес се лансира в законодателството понятието „пространство“ вместо територията, която е традиционно понятие за България, заложено в Конституцията на държавата ни, в ЗУТ, ЗУЧК, ЗУЗСО, в много други закони, подзаконови нормативни актове, в науката, учебниците, теорията и практиката. Буквалният превод от чужди езици не винаги е подходящ в специализираната терминология. При това новият документ за национално „пространствено развитие“ се изработва в „Националния център за териториално, /а не за пространствено/ развитие“, което още веднъж, макар и символично ни потвърждава тезата за заместване и изместване на действащи и традиционни понятия с техните непълноценни преводни имитации, заемки, поправки, заместители, т.е. „ерзац-съвременни“, като нещо „ново“ и уж „модерно“. Преди 15 години НКУС от ЗУТ замени ЕТУП от ЗТСУ, а РУС замениха РТУП, както после НКПР замени НКУС и т.н.. Заличи се термина "Градоустройство". Могат да се приведат и още много подобни примери. Всичко това ни доказва , че въпросът за терминологията в българското териториално устройство и

градоустройство е актуален, важен и трябва да се реши в полза на запазване на традиционните ни национални теоретични понятия и дефиниции, които все още се изучават в нашите висши училища за архитекти и инженери.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Желева-Мартинс, Д., „Поклон пред делото и паметта на инженер-архитект Георги Ненов”. Арх-Арт Форум, 14-21 юни 2012 г., година XXI, бр. 24. 5-9 с.
- [2] Goldzamt, Edmund. Urbanistyka. Warszawa, Arkady, 1971, Goldzamt, Edmund. Städtebau. Berlin, VEB Verlag für Bauwesen, 1974, 11s.
- [3] Станев, Ст. Териториално-устройственото планиране и проблемите за нова функционална организация на селищната мрежа. / Тонев, Любен, Анастасов Хр., Брадистилов Д., Динев Л., Лютов А., Репнински Г., Станев Ст. и др. // Селищата в България до 2000 година.София, БАН, 1976 г., 126, 127 с.
- [4] Андрев, Адриан. Технически основи на териториалното и селищното устройство. София, Техника, 1980 г. 77 с.
- [5] Белоусов, В., В.Владимиров, Е.Лейзерович, Н.Наймарк, Д.Ходжаев и др. Комплексная районная планировка.Москва. Стройиздат,1980 г. 131 с.
- [6] Каменов, Никола. Теории за линейния град. София, Българска академия на науките, 1983 г. 15 с., 113
- [7] Владимирова,В.Расселение и окружающая среда. Москва, Стройиздат, 1982г. 187с.
- [8] Гутнов, А. Эволюция градостроительства.Москва,Стройиздат, 1984 г.
- [9] Тонев, Любен. Градоустройството в Народна Република България. София, Техника, 1984г.31с.
- [10] Чл. 15 от Закона за териториално и селищно устройство
- [11] Борисов, Б. Възникване и развитие на нормативния регламент в традиционното териториално устройство на България до 1990 г., София, изд. „Авангард Прима“, 2016 г. ISBN 978-619-160-573-6, 34,107 с.
- [12] Перцик, Е.Н. География городов (геоурбанистика). Москва, „Высшая школа“, 1991г. 305с.
- [13] Ковачев, Атанас. Териториално устройство.София-Москва, Pensoft, 2000 г. 78 с.
- [14] Борисов, Б. Развитие на нормативният регламент в териториалното устройство на България от 1990 г. до 2012 г. София, изд. „Авангард Прима“, 2016 г. ISBN 978-619-160-574-3, 34 с.
- [15] Димов, Нено. Защо през последните 13 години в България няма ясна, конструктивна и работеща регионална политика. Доклад пред Национална конференция на Сдружение на урбанистите в България. София, СУБ, 2002 г.
- [16] Булев, Тодор. Градът и изкуствата. София, Булархарт, 2009 г., 9 с., 107 с.
- [17] Булев, Тодор. Ландшафтна архитектура. София, Буларх, 2010г., 186, 187 с.
- [18] Калинков Константин, Урбанистика.Варна, ИК „Геа-принт“. 2010 г. 5 с.
- [19] Уикипедия, свободната енциклопедия. <https://bg.wikipedia.org/wiki/Градоустройство>.
- [20] Ковачев, Атанас, Константин Калинков. Тезаурус. София-Варна, ИК „Геа Принт“, 2011 г. 3 с.
- [21] Атанас Ковачев, Градоустройство. София, Авангард Прима. 2013 г., 25 с.
- [22] Борисов, Б. Нормативният регламент в териториалното устройство на България - теоретични обобщения и предложения за законодателна реформа. София, изд. „Авангард Прима“, 2016 г. ISBN 978-619-160-576-7